

XXI ASR O'ZBEK SHE'RIYATIDA BADIY OBRAZ VA PEYZAJ UYG'UNLIGI (SHODMONQUL SALOM IJODI MISOLIDA)

Sobirova Ismigul,

Qo'qon DU Filologiya fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi

3-bosqich talabasi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 19 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1199 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS Obraz ruhiyati, peyzaj, lirik qahramon, badiiy ifoda, poetik tafakkur, nido san'ati.	Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek she'riyati taraqqiyotida muhim o'rin tutuvchi obraz ruhiyati va tabiat manzarasining (peyzaj) badiiy uyg'unligi masalasi ko'rib chiqiladi. Asosiy diqqat markazida XXI asr o'zbek she'riyatining yirik namoyandalardan biri — Shodmonqul Salom ijodidagi poetik uslub, obraz yaratish mahorati va tabiat tasvirining badiiy-falsafiy mazmuni yotadi. Maqolada shoir she'rlaridagi ruhiy holatlar, inson kechinmalari bilan tabiat manzaralari o'rtasidagi uzviy bog'liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida XXI asr she'riyatida badiiy obraz va peyzaj uyg'unligi ijodkor Shodmonqul Salom she'rlari misolida ko'rib chiqilib, she'rlar tarixiy-madaniy tahlil metodi orqali g'oyaviy-badiiy jihatdan, struktural, stilistik tahlil metodlari orqali shakliy tuzilish jihatdan tahlil qilinadi.

Kirish. Badiiy obraz — san'atdagi asosiy tushunchalardan biri bo'lib, g'oyalar, hissiyotlar va fikrlarni ijodiy asar orqali ifodalash usulini anglatadi. U turli badiiy vositalar yordamida yaratiladi va tomoshabin, o'quvchi yoki tinglovchiga muayyan ma'no yoki kayfiyatni yetkazish uchun xizmat qiladi. Ko'pincha, muallif lirik qahramon haqida ma'lumot berish bilan birga ana shu lirikadag voqea-hodisa ro'y berayotgan hudud haqida tasavvur hosil qildirish uchun peyzaj(tabiat tasviri)dan foydalanadi. Lirik asarlarda peyzaj, ya'ni tabiat tasviri, she'riy ifoda vositalaridan biri sifatida muhim o'rin tutadi. Tabiat manzaralari orqali shoir o'z ichki dunyosini, tuyg'u va kechinmalarini ifoda etadi, o'quvchiga o'z ruhiy holatini yetkazishga intiladi. Lirik she'riyatda tabiat tasviri ko'pincha oddiy manzara emas, balki shoir qalbining aks-sadosi, uning ichki kechinmalarining ramziy ifodasidir. Shu bois, peyzaj tasvirlari ko'p hollarda insonning ichki holati bilan uyg'unlashib ketadi. Tabiat tasviri she'riy asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini boyitadi, ruhiy-estetik ta'sirini kuchaytiradi.

Peyzaj lirikada ikki vazifani bajaradi: u bir tomondan, real voqelikni, atrof-muhitni tasvirlashga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, shoir tuyg'ularining ramziy ifodasiga aylanadi. Masalan, tong nuri, kuzgi barglar, yomg'ir, shamol, shom qorong'usi kabi obrazlar ko'pincha inson hayoti, orzu-umidlari, sog'inchi yoki iztirobini anglatadi. Peyzajning birinchi va oddiy vazifasi tasvir kechayotgan joyni anglatishdan iborat. Bir qarashda jo'ngina ko'ringan bu vazifaning o'qirmanga ko'rsatadigan estetik ta'siriga nopisand yondashib bo'lmaydi. Ko'p hollarda badiiy asardagi voqea sodir bo'lgan joy tasviri syujet rivoji yoki kayfiyat va ruhiy holat ifodasi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, tabiat manzaralari lirik asar poetikasining ajralmas qismiga aylanadi. O'zbek she'riyatida Alisher Navoiydan tortib Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Shodmonqul Salomgacha bo'lgan ko'plab shoirlar lirik asarlarida tabiat tasviridan badiiy mahorat bilan foydalanishgan.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi o'zbek she'riyatida peyzaj poetikasi chuqur falsafiy va estetik mazmun kasb etib, milliy ong, tarixiy xotira, ruhiy o'sish kabi tushunchalar bilan uyg'unlikda yoritilmoqda. Bu holat XX asr she'riyatidagi tasvir vositalarining rivoji va yangilanish tendensiyalarining mantiqiy davomi sifatida qaraladi. Ammo hali-hanuz XXI asr she'riyatidagi manzara va badiiy obrazlar o'zaro munosabatini tahliliy o'rganish, ayniqsa individual shoirlar ijodida bu uyg'unlikni aniqlash ilmiy adabiyotda yetarlicha chuqurlashtirilmagan.

Tadqiqotning ilmiy asosi sifatida Shodmonqul Salomning "Baxmal archasiga" she'ri tanlandi. Sababi, ushbu she'rda archa obrazining oddiy manzara emas, balki kuch, sabr, g'urur, tarix, va fidoyilik ramziga aylanishi — zamonaviy o'zbek poeziyasida badiiy obraz va peyzaj uyg'unligining yorqin namunasi sifatida xizmat qiladi.

XXI asr o'zbek she'riyatida badiiy obraz va peyzaj uyg'unligini tahlil qilish, xususan, Shodmonqul Salom ijodi misolida tabiat tasviri va ruhiy holat o'rtasidagi ichki bog'liqlikni ochib berish ushbu tadqiqotning maqsadini tashkil qiladi.

XXI asr o'zbek she'riyatida peyzajning o'ziga xos jihatlarini aniqlash; "Baxmal archasiga" she'rda archa va tog' manzaralarining badiiy semantikasi va ramziy ma'nosini tahlil qilish; tabiat tasvirining lirik qahramon ruhiy holati bilan bog'liqligini ochib berish esa ushbu tadqiqotning vazifalarini tashkil qiladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida badiiy obraz va peyzaj uyg'unligi katta ahamiyat kasb etmoqda. Hayot mavjud ekan, tabiat doimo insonga hamrohlik qiladi. Bu esa she'riy misralarda ham o'z aksini topishi shubhasiz. Adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqul tabiat haqida so'z yuritir ekan: „Tabiat va inson munsabati g'oyatda qadimiy hamda doimiy jarayon. Inson dunyoga kelibdiki, tabiat bag'rida yashaydi. Odam tabiatdan qancha uzoqlashsa, u ruhan o'shancha yupunlashadi, yomonlik va yovuzlik hislariga ko'proq mag'lub bo'ladi. Tabiat bag'ri inson uchun ham, hayvon uchun ham ochiq. Tabiat—bu, avvalo hayot, tiriklik tantanasi. Ruh va go'zallik manbasi sifatida u sira tuganmas hamda chegarasizdir. Uning o'zi shoir, musavvir va tengsiz me'mordir. Tabiat bilan bog'liq so'z, rang, ohang va tasvir unga mos bo'lmog'i kerak",—degan fikrlarni aytib o'tadi.[2,11]. Shuningdek, yosh tadqiqotchi Shomurodova Charos badiiy adabiyotda tabiat tasviri hisoblangan peyzaj haqida o'zining maqolasida shunday deydi: „Muallif peyzajni tashbehlardan foydalangan holda qaysidir ma'noda „ziynatlash"ga erishadi. Aslida peyzajning o'zi asarni ziynatlovchi vositadir". Haqiqatan, tabiatning go'zal tasviri bo'lgan peyzaj asl ma'noda misralarga go'zallik baxsh etadi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, badiiy adabiyot uchun nafaqat zamonaviy adbiyotda, balki mumtoz asarlar uchun ham muhim unsur hisoblangan. Jumladan, Erkinov A bu haqda o'z „Navoiy peyzaj ustasi" nomli ilmiy asarida: „klassik adabiyotda oshiq o'z sevimli yorining go'zalligini ta'rif etganida uning yuzini gulga, sochini sunbul—qora xushbo'y mushkka, labini la'lga, g'unchaga o'xshatish ko' jihatdan an'anaviydir. Lekin buning aksi tabiat tasvirini yaratishda jamiyatga xos narsalarga tabiat jismlarini o'xshatish ham uchraydi. Bundan maqsad tabiat manzarasini o'quvchi ko'z o'ngida yaqqolroq gavdalantirish, inson madaniy hayotiga oid voqea, narsalar yordamida tabiat tasviri ta'sirini oshirishdir",—deya ta'kidlab o'tadi.[1,36]

Tadqiqot davomida XXI asr she'riyatida badiiy obraz va peyzaj uyg'unligi ijodkor Shodmonqul Salom she'rlari misolida ko'rib chiqilib, she'rlar tarixiy-madaniy tahlil metodi orqali g'oyaviy-badiiy jihatdan, struktural, stilistik tahlil metodlari orqali shakliy tuzilish jihatdan tahlil qilinadi. She'rlardagi tabiat, jumladan, tog', archa kabi so'zlar ham tasvir sifatida ham ramziy ma'noda ma'lum bir toifa insonlar ma'nosini anglatishini aytish maqsadida tadqiqot davomida sotsiologik tahlil metodidan ham foydalaniladi. Shuningdek, mustaqillik davridan keyin yangicha ma'no qirrasiga ega bo'lgan tog' obrazi tarixiy-madaniy tahlil metodi uchun asos vazifasini o'taydi.

Natijalar. Zamonaviy she'riyat faqatgina tashqi manzara tasviridan iborat emas — inson ruhiy holatining eng nozik pardalarini tabiiy manzaralar bilan uyg'un holda berishga intiladi. Ayniqsa, XXI asr o'zbek she'riyatida bu yo'nalish — ruhiy holat va peyzaj uyg'unligi

ayniqsa kuchli ko'zga tashlanadi. Shoir tabiatga boqib nafaqat uni ko'radi, balki o'zini topadi, o'zini anglaydi. U tog'ni ko'rarkan, sabrni his qiladi; daraxtni ko'rarkan, oromini izlaydi; sukunatda — ichki ovozi eshitadi.

Shodmonqul Salomning "Baxmal archasiga" she'ri ana shunday — tashqi manzara va ichki tuyg'u sintezidan yaralgan poetik asar. She'rda Baxmal tog'larida o'sayotgan bitta archaning obrazidan butun bir ruhiy va milliy tafakkur ko'zgudek aks etadi.

She'r quyidagi satrlar bilan boshlanadi:

"Qoyaga botirib alp panjasini,

Bir tup archa yig'ar olti botmon suv.

Jim turgan burgutday sokin, viqorli,

Baxmal tog'larida yam-yashil surur!"¹

Ushbu parchalarda tog' manzarasi jonlanadi: archa qoya bag'riga "alp panjasini" botirgan. Bu metafora — archa nafaqat fizik ob'ekt, balki kuchli iroda, matonat, bardosh timsoli ekanini bildiradi. Tog' — tashqi ko'rinish bo'lsa-da, archa orqali insoniy qiyofani oladi. Burgut kabi sokin va viqorli archa — sabr, g'urur va yashashga bo'lgan da'vatdir. Tog'da sukunat hukmron, ammo bu sukunat — ichki uyg'oqlik, bir lahza oldingi buyuk parvoz oldidagi sokin to'xtashdir.

Keyingi bandda esa shoir archa orqali milliy ruh, tarixiy xotira va ruhiy o'sishni uyg'unlashtiradi:

"Ulug' parvoz oldi tin olar qush ham,

Yurak o'zi bilmay ulg'ayar, jo'shar.

Nayzasin ko'targan archalar safi

Temurbek chaqirgan majlisga o'xshar."

Yuqoridagi misralarda archalar endi shunchaki daraxtlar emas — Temur zamonini eslatuvchi najotparvarlar safiga aylangan. "Nayza ko'targan archalar" — qadimiy yurt himoyasi, shonli tarix, vatanparvarlik ruhini ifodalaydi. Tashqi tabiat (archa, tog', sokinlik) — ichki yuksalish, ruhiy jo'shqinlik bilan uyg'un holda keladi. Yurak o'zini bilmay ulg'ayadi — bu poetik o'sish, qalbda katta g'oyalar paydo bo'layotganini anglatadi.

Shoir quyidagi satrlarda esa tabiatning sadoqatli, sobit va muqaddas mohiyatini yanada chuqurroq ochadi:

"Ming yillik matonat va shuncha sabr,

Vatan tarixini bitgan qoyalar.

Sezganday bo'lyapman — fidolik nadir,

Qaydan paydo bo'lar buyuk g'oyalar!?"

Bu yerda qoyalar — tarix guvohi, archa — matonatning timsoli, shoir esa bu manzarani tomosha qilarkan, o'z-o'zidan tafakkurga g'arq bo'ladi. "Buyuk g'oyalar" qayerdan paydo bo'ladi? — bu retorik savol orqali shoir bizni ruhiy chuqurlikka yetaklaydi. Tabiat — faqat go'zallik emas, u ruhiy saboq, ma'naviy uyg'otuvchi hamdir.

She'r yakunidagi band esa ruhiy ilinj va tasalli bilan yakunlanadi:

"Zigirday urug'dan tosh yorib o'sgan,

Shu archa borliqni poklaydi besas.

Yurtim, ko'ksingdagi alamlaringni

Bitta archachalik aritolsam — bas!"

Bu satrlar she'rning eng teran ruhiy qatlamidir. Zigirday urug'dan tosh yorib chiqqan archa — umid, bardavomlik va go'zallik timsoli. Shoir archa orqali butun vatanni poklamochi: archaning bardoshi —

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erkinov A.Navoiy peyzaj ustasi.Toshkent: Fan.36-b
2. Haqqulov I. Zanjirband she'r qoshida(Navoiy saboqlari).Toshkent.,Yulduzcha"—1989.11-b
3. Jabborov N.Adabiyot va milliy ma'naviyat.T: Manaviyat
4. Quronov D.Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari.— Toshkent: Akademnashr, 2018

shoirning fidoyiligi, uning sabrida — shoir yuragining pok niyati bor. "Bitta archachalik aritolsam — bas!" — bu ibora nafaqat istak, balki oddiylikdagi buyuklik, sokinlikdagi matonat ifodasidir. Misradagi she'rni yanada go'zallashtirgan narsa—yurtga murojaat. „Ko'ksingdagi alamlaringni bitta archachalik aritolsam ham o'z niyatimga erishgan bo'laman" deya vatanga murojaat qilayotgan ijodkor baytda nido san'atidan foydalanadi.„Nido so'zi xitob, chaqirish ma'nosiga molikdir. Nido she'r ohangini o'zgartiruvchi xushjaranglilik vositasidir"[5;206].Bu esa she'rning shaklan jarangdorligiga xissa qo'shgan.

Muhokama. Tadqiqot davomida shu narsa aniqlandiki, Shodmonqul Salom zamonaviy she'riyatning an'anaviy obrazlaridan foydalansa-da, ularni noan'anaviy usulda poetik kontekstga joylashtiradi. Misol uchun, archa yoki tog' manzaralari faqat tashqi tabiat hodisasi sifatida emas, balki inson qalbining ichki kechinmalari ramzi sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqot jarayonida XXI asr o'zbek she'riyatida peyzaj va badiiy obraz uyg'unligi muhim poetik tamoyil sifatida namoyon bo'layotgani aniqlandi. Ayniqsa, Shodmonqul Salomning "Baxmal archasiga" she'ri bu uyg'unlikning yorqin namunasi bo'lib xizmat qildi. She'rda tabiat manzarasi oddiy tasvir emas, balki ichki kechinmalar, tarixiy xotira va ruhiy o'sishni ifodalovchi badiiy vositaga aylangani kuzatildi.

Avvalo, archa obrazi shunchaki o'simlik emas, balki bardosh, fidoyilik va matonat timsoli sifatida talqin qilindi.

Umuman olganda, "Baxmal archasiga" she'ri orqali XXI asr o'zbek she'riyatida peyzaj obrazining lirik qahramon ruhiyati bilan uyg'un holda shakllanishi, obraz va manzara o'rtasidagi poetik bog'liqlik yangi bosqichga ko'tarilayotgani ko'zga tashlanadi. She'rda tabiat va inson, o'tmish va bugun o'zaro singishgan holda mavjud bo'lib, zamonaviy o'zbek poeziyasi uchun estetik yangilik sifatida baholansa, ajab emas.

Xulosa. „XXI asr o'zbek she'riyatida badiiy obraz va peyzaj uyg'unligi" nomli tadqiqot tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy lirikada peyzaj — shunchaki tashqi tabiat manzarasi emas, balki inson qalbining ruhiy holatini ifoda etuvchi kuchli badiiy vositaga aylangan. Shodmonqul Salomning "Baxmal archasiga" she'rda archa, tog' obrazlari orqali insonning ichki dunyosi, milliy o'zlik, sabr, fidoyilik kabi tushunchalar ifodalanadi.

Shoir archa obraziga hayotiy kuch, iroda, matonat, sadoqat va vatanparvarlik timsolini singdiradi. Tog'lar — tarixiy xotira, archa — sobitlik belgisi sifatida talqin etiladi. She'rda obraz va peyzaj o'zaro shunday uyg'unlashganki, ular bitta poetik organizm sifatida yashaydi. Bu orqali shoirning yurtga bo'lgan muhabbati va shu muhabbatni singirish hissi namoyon bo'ladi.

Ushbu tadqiqot natijalari XXI asr o'zbek she'riyatida, xususan Shodmonqul Salom ijodida, badiiy obraz va peyzaj uyg'unligi poetik o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lganligidan dalolat beradi. Bunday uyg'unlik esa zamonaviy she'riyatning badiiy-estetik qamrovini kengaytirib, uning ta'sirchanlik darajasini oshiradi. Shu jihatdan, peyzaj badiiy obraz ruhiyati bilan uyg'unlashtirilgan holda berilishi zamonaviy o'zbek she'riyati uchun muhim taraqqiyot bosqichi hisoblanadi

5. Rahmonov V.She'r san'atlari. „Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent — 2020
6. Yo'ldoshev Q.Badiiy tahlil asoslari.Toshkent —2016.132–b
7. Shomurotova Ch.Isajon Sultonning „Alisher Navoiy romanida" peyzaj–romantik tafakkur asosi. Uzbekista

¹ t/me Shodmonqul_SALOM telegram sahifasi (Keyingi barcha misralar ushbu tg sahifadan olingan)